

MAHMUD QOSHG'ARIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Sharobiddinova Husnidaxon

Andijon davlat chet tillar instituti talabasi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o`zida shaxs va uning tarbiyasini yo`lga qo`yish masalalarini aks ettiruvchi asarlarini va pedagogik bilimlarini yarata olgan tarixchi, tilshunos, olim va adib Muhammad Sodiq Qoshq`ariyning ta`lim tarbiyaga oid qarashlari, haqida so`z boradi.*

Kalit sozlar: *Qoshg`ariy, ta`lim-tarbiya, pedagog, shaxs tarbiyasi, g`oya, hulqodob qoidalari, ma`rifat, dunyoqarash.*

Asrlar o`tsa hamki bizgacha o`tmishdan qon-qonimizgacha singan ilm va tarbiyaga oid bilimlar va insonni odob-axloqiga oid har xil qarashlar mavjud. Tarixdagi eng buyuk mutafakkir ulamolar tomonidan ta`lim-tarbiyaga oid moddiy meroslar bor bo`lib, bu madaniy va moddiy meroslar pedagogika faniga borib taqaladi. Muhammad Sodiq Qoshg`ariy ham o`zining ta`lim-tarbiyaga oid ilmi orqali sharq pedagogikasi tarixiga o`zining hissasini qo`shgan ulamolardan biri hisoblanadi. Mahmud Qoshg`ariy Bolasog`un shahrida dunyoga keladi. Uning to`liq ismi Mahmud ibn Husayn ibn Muhammaddir. Mahmud Qoshg`ariy umri davomida qilgan mashaqqatli mehnati evaziga qomuschi olim va tolmas sayyoh bo`lib tanildi. Mahmud Qoshg`ariy turk tilining nozik bilimdoni va tolmas targ`ibotchisidir. U «arab tili bilan ikki uloqchi ot singari teng poyga qilib, o`zib borayotgan turk tilini» ko`klarga ko`taradi, uning o`ziga xos xususiyatlarini mahorat bilan ko`rsatib beradi. «Devon» sahifalari orqali tanishish ko`z oldimizda Mahmud Qoshg`ariyning geograf, botanik, zoolog, biolog, etnograf, tilshunos, folklorshunos, adabiyotshunos, tarixchi olim sifatida namoyon qiladi. Shuning uchun ham uni qomusiy olim deb ataymiz. Muhammad Sodiq haqida bizgacha juda oz ma`lumot yetib kelgan. Lekin hozirgi paytda bizga ma`lum bo`lgan «Odob as-solihin» asarining o`ziyoq bizga uni mashhur pedagog olim sifatida tanitadi. «Odob as-solihin» 5 marta, 1889 hamda 1901 yillarda Toshkent shahrida va 1892 hamda 1986 yillarda Istanbul shahrida qayta nashr etilgan. Mazkur asar nomi va mazmunidan ham anglanib turganidek, unda ilgari surilgan g`oyalar insonning hayoti davomida zarur ahamiyat kasb etuvchi xulq-odob qoidalari xususida kishilar, shu jumladan, yoshlarga muayyan darajada ma`lumotlar berishga xizmat qiladi. («Odob as solihin») asrida ijtimoiy hayot hamda kundalik turmushda har bir inson qat`iy amal qilinishi zarur bo`lgan zohiriy va botiniy odob va axloq qoidalari, ularning ijtimoiy ahamiyati, yoshlar tarbiyasida ijtimoiy hayotni yo`lga qo`yishdagi o`rni va roli borasida batafsil so`z yuritiladi. Muhammad Sodiq Qoshg`ariy tomonidan yaratilgan Odob as-solihin asari muallifning o`zi ta`kidlab o`tkanidek, muqaddima 7 bobdan iborat bo`lib har bir bob o`zida 4 faslni aks ettiradi.

Birinchi bob salomlashish, ko`rishish, qo`l olishish hamda ruxsat so`rash qoidalari to`g`risida ma`lumotlar berishga yo`naltirilgan bo`lib, mazkur bob to`rt fasldan tashkil topgan.

Ikkinchi faslda esa salomlashish odobining o`n ikki qoidasi borasida fikr yuritiladi. Mazkur o`rinda salom berish va alik olish masalasida bugungi kunga qadar davom etib kelayotgan munozaraga nuqta qo`yilgan. Muallifning fikriga ko`ra, salom bermak sunnat,

javobi farzu ayyondir. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning e'tirof etishicha, salom quyidagi holatlarda quyidagi kishilar tomonidan berilishi maqsadga muvofiqdir: ulug' kichikka, o'tliq piyodaga, yuruvchi o'tirguvchiga, ozchilik ko'pchilikka, xonaga kirib keluvchi, xona ichkarisida o'tirgan kishilarga salom bergay", deb ta'kidlar ekan, bir kishi ko'pchilik oldiga kirib kelganda, birinchi bo'lib salom berishi, ko'pchilik esa baravar ovoz chiqarmasdan salomga alik olishi joizligiga alohida e'tiborni qaratadi.

Uchinchi bobda suhbatlashish odobi borasida so'z yuritiladi. Bizga yaxshi ma'lumki, suhbatlashish odobi va uning shartlariga amal qilish ijtimoiy munosabatlarning mo'tadil kechishini ta'minlovchi asosiy va o'ta muhim omillardan biri bo'lib, aksariyat mualliflar tomonidan yaratilgan hamda axloq-odob muammolariga bag'ishlangan asarlar mazmunidan alohida o'rin olgan.

Asarda, shuningdek, ayol kishining oiladagi o'rni va burchlari yuzasidan ham bir qator fikr-mulohazalar bayon etiladi. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning nuqtai nazariga ko'ra, ayol kishining oiladagi eng muhim burchi quyidagilardan iboratdir: xotin erining ruxsatisiz hech joyga bormasligi va hech kimni uyiga keltirmasligi, erining moldunyosini sarf etmasligi, o'z zimmasidagi mas'uliyatlarni oqilona bajarishi, eri xursand bo'lsa - xursand, g'amgin bo'lsa - g'amgin bo'lishi, erining topish-tutishiga qanoat qilishi, er vafot etganda motam tutib, marhumning ruhini pok saqlashi va hokazolar. Yuqorida tilga olingan pandlar bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bemor holini so'rash qarindosh-urug', qo'ni-qo'shni, yoru birodar, shuningdek, do'st uchun farz ekanligi, bemorning millati va diniy e'tiqodidan qat'iy nazar, uning yoniga ochiq yuz bilan kirish, unga ko'nglini ko'taruvchi so'zlar bilan murojaat qilish, bemor oldiga bashang kiyinib yoki kir libosda bormaslik, bemor yotgan xonaga kulib kirib, uning bosh tomoniga yaqin o'tirish, ko'p so'zlanishib bemorni toliqtirib qo'ymaslik, qo'lni peshonasiga qo'yib hol so'rash, bemorni kun yoki kunora kelib toliqtirib qo'ymaslik, bemorning ko'ngli tilaydigan narsalarni so'rab-surishtirib, ularni topib kelish, ammo bemorning muolajasida uni harom narsalardan saqlash, bemor oldida ko'p o'tirmaslik, agar bemor oldida uzoq vaqt qolish zaruriyati yuzaga kelsa, uning ko'ngliga yoqadigan, xush keladigan so'zlar yoki hikoyatlardan so'zlab o'tirish maqsadga muvofiq ekanligiga alohida urg'u beradi.

Asarda ziyofat uyushtirish va mehmon kutish odobi borasida ham ko'pgina ibratli fikrlar bayon etiladi. Xususan, mehmondorchilik odobi yuzasidan quyidagi fikrlar ifoda etiladi: mehmondorchilikka kishining boyligi, mavqei yoki mansabiga qaramay, hammaning baravar chaqirish, oila a'zolarini ham ajratmaslik, mehmonning izzathurmatini joyiga qo'yish, lekin uch kundan so'ng ortiqcha takalluf ko'rsatmaslik, dabdaba qilmaslik, mehmon uchun uyni ortiqcha bezamaslik, lekin, ozoda va toza ko'rpa-to'shaklardan foydalanish, dasturxon tuzashda isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik, dasturxoniga taom qo'yilganda avval mezbanning taomga qo'l uzatishi, mehmondan oldin taomdan qo'l tortmasligi, mehmonga nisbatan ortiqcha takalluf qilavermaslik, imkoni bo'lsa lazozatli va latif taomlar tayyorlab mehmonning ko'nglini olish kabi qoidalarning mohiyati ochib beriladi.

Asarda mehmon tomonidan xonadon sohiblariga nisbatan ko'rsatiladigan hurmat borasidagi qoidalar yuzasidan ham fikr-mulohazalar bayon etiladi. Xususan, ziyofat yoki mehmondorchilikka chaqirilganda, u xoh faqir, xoh ulug' martabali kishi bo'lsin, albatta, chaqirilgan xonadonga borishi zarurligi, zolim, axloqsiz, ikkiyuzlamachi hamda xurofotchi

kishilar ziyofatga chaqirganda esa bormaslik kabi odob-axloq qoidalariga rioya etish nihoyatda muhim ekanligi ta'kidlab o'tiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muhammad Sodiq Qoshg`ariy pedagogik qarashlari referat // O'zbek tili va adabiyoti. Toshkent, 1972. 4-5 sonlar.
2. B.X.Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti, Toshkent 2017.
3. Natan Mallayev. "O'zbek adabiyoti tarixi". 1-kitob. T., 1976.
4. "Ma`naviyat yulduzlari". T., 2001, 124-129-betlar.
5. A.Hayitmetov. "Adabiy merosimiz ufqlari". T., 1997, 176-178-betlar.